

פרופ' יונתן גרוסמן

55 חלוקת הקורבנות בין הכהנים – חלק שני

ביניהן, מפני שטרח הכהן באפייתן וראוי
להרבות שכרו.

"אבל רבותינו לא רצו בכך, מפני שאמר 'וכל
מנחה בלולה בשמן וחרבה', שכל המנחות
שבעולם יכלול זה, שהם כולם בלולות או
חרבות. ולכך ראו שפירוש 'לכהן המקריב
אותה', לכהנים הטהורים הנמצאים שם.

"וכן מה שאמר, 'והכהן המקריב את עולת איש',
'והכהן אשר יכפר בו לו יהיה' – כולם לא באו
אלא לומר שלא יהיו לבעלים, אבל יהיו בשכר
ההקרבה לכהנים הטהורים הנמצאים שם,
שכלם הם מקריבים ביד או בצווי, כי היחיד
מהם או השנים ושלשה המקריבים ברשות
כולם הם עושים ובשליחותם, וכולם עומדים
על הקורבן, 'כחלק היורד במלחמה וכחלק
היושב על הכלים יחדיו יחלוק'.

"ואחר שאמר שיהיו לכהנים בשכר עבודתם,
חזר וביאר: 'וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה',
שהוא כלל המנחות, לכל בני אהרן המקריבים
הנזכרים תהיה איש כאחיו, כלומר לבית אב
הטהורים מהם, שכלם הם המקריבים
הנזכרים... ואמר הכתוב כי הדין הזה במנחות,
וכל שכן בשאר הקורבנות שדמיהן מרובין.
והקבלה תכריע, ותקנת הכהנים היא ושלום
הבית" (רמב"ן לויקרא ז', ט).

דברי רמב"ן אלו הם אבן פינה ליחסו של רמב"ן למדרש
ההלכה בכלל. אין כאן המקום לפתוח נושא רחב זה,²
אך ברצוני להסב את תשומת הלב לכמה עקרונות
שעולים מתוך פירושו הנזכר. ראשית, רמב"ן לא רואה
את מדרש ההלכה בהכרח כפשטי מקראות. כניסוחו כאן
– "דרך הפשט ידוע בזה" והיא שונה ממדרש ההלכה.

עם זאת, חשוב לרמב"ן להראות שמדרש ההלכה מציע
קריאה אפשרית בכתובים, גם אם היא איננה הפשט
ההכרחי. כלומר, אין מדובר בסתירה בין תורה שבעל
פה לתורה שבכתב, אלא ניצול אפשרות קריאה על ידי
חז"ל, גם אם אין זו הקריאה הפשוטה ביותר.

ראינו בשיעורנו הקודם, שלפי פשטי המקראות יש
חלוקה בין שני סוגי המנחות בכל הנוגע להעברתן לידי
הכהנים האוכלים. המנחות המעובדות – כמו שאר
הקורבנות – הולכות לכהן שהקריבן, אך מנחת הסולת
(ומנחת חוטא), מתחלקות בין כל הכהנים, גם אלו שלא
עבדו בהקרבנות.

כבר הערתי, שמאחר שמדרש ההלכה ביטל חלוקה זו,
לא כל הראשונים נתנו את דעתם על הפיצול העולה
מפשטי המקראות. אולם רמב"ן ורמב"ם הציעו ביאור
לעולה מפשטי המקראות, ומתוך דבריהם ניתן לאתר
שתי עמדות עקרוניות ביחס לעניין זה. בשיעורנו נדון
בדבריהם ביחס לשאלה זו ובשיעור הבא אציע גישות
נוספות שעלו בפרשנות המודרנית ונציע אפשרות
נוספת.

רמב"ן: טרחת הכהן

לדעתו של רמב"ן ההבדל בין המנחות נעוץ בטרחה
המיוחדת שמלווה את הכנת המנחות המעובדות.¹ בשל
חשיבות דברי רמב"ן אביא אותם בשלמותם. יושם לב
גם לדרך שבה הוא הבין את דברי חז"ל:

"דרך הפשט ידוע בזה, שיצוה בנודר אחת
משלש מנחות – מאפה תנור והמרחשת
והמחבת – שיהיה לכהן המקריב אותם לבדו.
ויאמר בכל שאר המנחות, כגון הנודר מנחה
סתם שהוא מביא סלת, ובמנחת הבכורים, שהן
בלולות, ובמנחת חוטא וסוטה שהן חריבות,
שיהו מתחלקות לכל בני אהרן, כלומר לכל בית
אב שלהם. ופירוש וכל מנחה בלולה בשמן
וחרבה, מנחה שאין בה אלא סולת, בלולה או
חרבה, לא מאלה הנזכרות. ויהיה טעם הפרש

רמב"ן לתורה לפשר בין מדרשי ההלכה לפשטי המקראות ראו אצל:
מ' סקלרץ, "התמודדות עם הפער בין הפשט לדרש - רמב"ן בעקבות
ראב"ע", שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום כב (תשע"ג), עמ' 189-
222.

1 בדרך זו אחז גם ר"י בכור שור בפירושו לויקרא ז', י.

2 ראו גם את השגת רמב"ן על הרמב"ם בספר המצוות, שורש ב, אות
כו. על שיטתו של רמב"ן בהקשר זה ראו, למשל, אצל: י' ליכט,
"רמב"ן", בתוך: מ' גרינברג (עורך), פרשנות המקרא היהודית - פרקי
מבוא, ירושלים תשמ"ג, עמ' 60-68. על דרכים שונות שיש בפירוש

בעמדה הבסיסית של רמב"ן ולראות את אכילת הכוהנים כשכר עבודה.

רמב"ם: גודל המנחות

לפני הצגת גישת הרמב"ם, יש להעיר על מתח מסוים שקיים בין שני חיבוריו הגדולים – פירוש המשניות ומשנה תורה. בפירוש המשניות חילק הרמב"ם בין מתנות קורבן: בחלקן הוא נטה אחר פשטי המקראות ובחלקן אחר מדרש ההלכה. המשנה במסכת חלה מפרטת את מתנות הכהונה שניתן לתת "לכל כהן", והרמב"ם מבאר שהכוונה שניתן לתת אותן גם לכהן עם הארץ (ברטנורא במקום מפרש אחרת). אחת המתנות שנמנית במשנה היא "קדשי קדשים", כלומר חלק הכוהנים מקורבנות שהם קודשי קודשים. בפירושו למתנה זו סוקר הרמב"ם את מתנות הכהונה כולן, ומבאר שהמשנה כתבה במכוון רק "קדשי קדשים" והתעלמה מקודשים קלים שניתנים רק לכהן העובד ולא 'לכל כהן':

"ואמר 'וקדשי המקדש', עניינו שהן נותנין לכל כהן מאנשי המשמר, לפי שאנחנו לא נקדים אנשי המשמר קצתם על קצתם. וקדשי מקדש הם עשרה: חטאת בהמה, וחטאת העוף, ואשם ודאי, ואשם תלוי, וזבחי שלמי ציבור, ולוג שמן של מצורע, ושתי הלחם, ולחם הפנים, ושיירי מנחות ושיירי העומר. ומפני זה נקראין 'קדשי מקדש', לפי שאסור לכהנים לאכול דבר מאלו העשרה אלא בעזרה. ודע כי מתנות כהונה הם כולן עשרים וארבע: עשרה במקדש, והם אותם שאמרתי לך, וארבעה שאין הכהנים זוכים בהם אלא בירושלים בלבד, והם הבכורות והבכורים ומורם מתודה ואיל נזיר ועורות הקדשים. הבכורות והביכורים כבר ביארנו שהם ביארו בגמרא, שהם נותנין לאנשי משמר. ומורם מתודה ואיל נזיר, וכמו כן עורות קדשים אינן נתנות לכל כהן, אבל לוקח אותם הכהן המקריב אותו הזבח, וכן בא הכתוב בעורות קדשים 'והכהן המקריב את עולת איש עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה'. ואמרם במורם מתודה 'לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה', ואמר במורם מאיל נזיר: 'והניף אותם הכהן תנופה לפני ה' קודש הוא לכהן' (במדבר

הנתון השלישי המעניין שעולה בדברי רמב"ן הוא שחז"ל הכריעו לקרוא את הפסוקים כפי שהכריעו גם בגלל שיקולים חוץ פרשניים.³ במקרה שלנו, זו "תקנת הכהנים היא ושלום הבית": כדי למנוע ריבים בין הכוהנים העובדים בבית ה' סביב השאלה מי יקריב קורבנות שמהם מקבלים חלק גדול ומי יקריב קורבנות שמהם מקבלים חלק קטן, החליטו חז"ל להנהיג נורמה קבועה לכל הקורבנות כולם, ואלו מתחלקים בין כל כוהני בית האב שנמצא במקדש; אין זה משנה איזה כוהן טיפל באיזה קורבן.

מעבר להנחות יסוד אלו, מציע רמב"ן גם ביאור לחלוקת המנחות כפי שעולה מפשטי המקראות: "ויהיה טעם ההפרש ביניהן, מפני שטרח הכהן באפייתן וראוי להרבות שכרו". לדעתו, במנחות המעובדות ראוי לתת שכר מיוחד לכהן שטרח בהכנתן, ואילו במנחת הסולת – שהקרבנה אינה מלווה בטרחה גדולה – אין עדיפות לכהן העובד בפועל.

לפי גישה זו נצטרך להוסיף שמנחת הסולת קלה במיוחד להכנה, גם ביחס לקורבנות בהמה, שהרי את עור העולה מקבל הכוהן המקריב, כמו גם את בשר החטאת והאשם. כלומר, רק מנחת הסולת איננה מלווה בטרחה ועל כן אין כוהן ספציפי שראוי לקבל את הנותרת מן המנחה לעצמו. להצעה זו משמעות רבה, כי נראה מתוך דברי רמב"ן שהוא מניח שזו הסיבה לעצם שיתוף הכוהנים בקורבנות – מעין שכר עבודה עבור טרחתם.

אולם פירושו של רמב"ן קשה בשל הנחת היסוד שהוא נשען עליה, על פיה את המנחות המעובדות מכין הכוהן וטורח בהן. רמב"ן מניח שהאדם המקריב מביא למשכן או למקדש את חומר הגלם בלבד, ושם הכוהן הוא האופה או המטגן. אולם כפי שכבר הזכרתי בדיוננו בפרק ב', הקריאה הפשוטה יותר היא כהצעת אברבנאל, שמביא המנחה הוא שמכין אותה בביתו, והוא מביאה למשכן כשהיא כבר מעובדת ומוכנה לקמיצה והקרבה. כפי שראינו, כך עולה מסדר הפסוקים: "וְכִי תִקְרַב קֹרְבַן מִנְחָה מֵאִפֶּה תִנּוֹר... וְאִם מִנְחָה עַל הַמִּזְבֵּחַ... וְאִם מִנְחַת מִרְחֶשֶׁת קִרְבָּנָה... וְהִבֵּאתָ אֶת הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מֵאֱלֹהֵי לֵה' וְהִקְרִיבָהּ אֶל הַלֵּהן וְהִגִּישָׁה אֶל הַמִּזְבֵּחַ" (ב', ד-ה). ממילא, קשה לראות בטרחת הכוהן במנחות המעובדות את הסיבה לנטילתו את הנותרת מן המנחה. אדרבה: במנחות המעובדות הכוהן אינו טורח כלל. אם אין זה בסיס הפיצול בין המנחות, גם אין הכרח לאחוז

3 משה הברטל הדגים עיקרון זה בכמה פרשיות הלכתיות (מהפכות פרשניות בהתהוותן: ערכים כשיקולים פרשניים במדרשי הלכה, ירושלים תשנ"ז).

אבל הסלת אם יחלקוה ביניהן נמצא מגיע לזה מלא כפו סלת או פחות שאינו ראוי לא ללוש אותן ולא לאפותו. לפיכך היה עולה על הדעת שיחלקו מנחה כנגד מנחה ולא יחלקו מנחה זו בפני עצמה על כל אנשי בית אב, הוצרך הכתוב לומר בה 'לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו' לומר שיחלקוה בפני עצמה. מכאן אמרו חכמים אין חולקין מנחה כנגד מנחה אפילו מעשה מחבת כנגד מעשה מחבת או סלת כנגד סלת, אלא כל אחת ואחת חולקין שיריה בפני עצמה"

(הלכות מעשה הקורבנות פר' י' הל' יד-טו).

תחילה מכריע הרמב"ם כהכרעה ההלכתית של חז"ל – גם בנוגע לקודשים קלים ולעורות קודשים. אלא שבהמשך דבריו, הוא עומד על הפער בלשון הכתוב בין סוגי המנחות השונים, והוא שואל מדוע חילקה התורה בין המנחות המעובדות למנחות שאינן מעובדות. יש להדגיש כי שאלתו כאן מניחה שההלכה היא כדברי חכמים והיא נוגעת אפוא ברובד הסמנטי בלבד – מדוע דין אחד כתוב באופן שונה במנחות השונות? על כך הרמב"ם משיב שבמנחת הסולת היה מקום לחשוב שהיא לא תחלק בין כל הכהנים העובדים באותו יום, מפני שמועטה היא. נוח יותר שכל כוהן ייקח בתורו מנחת סולת אחת שמגיעה למקדש, ולא יחלקו בין הכהנים כולם כל מנחה ומנחה. כדי למנוע טעות זו הדגישה התורה שגם מנחת הסולת "לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו" (ז', טו).⁵ לפי דבריו, אין הבדל הלכתי בין שני הניסוחים (ומבחינה זו מזכירים דבריו את שיטת שד"ל), אולם הכתוב נעזר בניסוחים שונים בשל גדול המנחות הנידונות שעלול היה להזמין ביאור שונה של דין חלוקת המנחה.

כבדרך אגב אעיר, שהדיון של הרמב"ם, מסגיר את דעתו שבאכילת קודשים אין צורך באכילת כזית,⁶ שהרי לא בטוח שיש במנחת הסולת שמתחלקת בין כל כוהני בית האב כזית לכל אחד ואחד. עמדה זו, שעוסקת ב'אכילת הקורבן' ללא תלות בכמות הנאכלת, חושפת שאין לראות את אכילת הקורבנות כעוד מצוות אכילה אשר גדריה הם כשאר מצוות אכילה (גם לשיטה זו יש לאכול את הקורבן כולו כדי שלא להביאו לידי נותר, אך מצוות עשה של אכילת קורבן מתקיימת באכילת כזית – ככל דיני האכילה שבתורה). אכן, הרוח העולה מהמקראות מתאימה לניסוח של רבי אריה לייב בר אשר גינצבורג

ו'), ולמדנו שכהן המניף הוא האוכל אותה. ויש מהם עשר מתנות זוכים בהם הכהנים בכל ארץ ישראל... (פירוש המשניות, חלה פרק ד' משנה ט').

בפירוש זה, וביחס לקודשים קלים ולעורות הקורבנות, מתעלם הרמב"ם לחלוטין ממדרש ההלכה (שעל פיו גם בקודשים קלים יש לחלק בין כוהני בית האב העובדים באותו היום),⁴ ופסיקתו מותאמת לעולה מפשטי המקראות: הכוהן העובד הוא הנוטל חלקו. הרמב"ם מונה כאמור את עור העולה ואת זבחי שלמים (על גווניהם) כמי שמגיעים לכוהן העובד, אך מתעלם מהחטאת, מהאשם ומהמנחה, כלומר מהקורבנות שהם קודשי קודשים (אף שעור העולה הוא קודש קודשים, הוא יכול להיחשב מתנה ממונית שהרי אין מדובר בבשר הקורבן עצמו).

מצד שני, במשנה תורה אימץ הרמב"ם באופן מלא את מדרש ההלכה – גם ביחס לקודשים קלים ולעורות, אך גם שם הוא ביקש לתת טעם לניסוח השונה שבין המנחות השונות:

"נאמר בעולה 'עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה', ונאמר בחטאת 'הכהן המחטא אותה יאכלנה', ונאמר באשם 'הכהן אשר יכפר בו לו יהיה', ונאמר בשלמים 'לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה', ונאמר במנחה 'הכהן המקריב אותה לו יהיה'. אין הכתוב מדבר בכל אלו אלא בראוי – שהכהן הראוי לעבודה זה שיש לו חלק לאכול, ומי שאינו ראוי בשעת הקורבן, כגון שהיה טמא, אין לו חלק לאכול אפילו כשיטהר לערב. אבל לענין חלוקה הכל לאנשי בית אב שמקריבין באותו היום, וכולם חולקים בכל קדשי המקדש איש כאחיו, בין זה שהקריב בין אחיו שעמו במקדש שלא הקריב.

"ולמה חלק הכתוב במנחות בין מנחות האפיות ומנחת הסלת – שהרי באפיות הוא אומר 'כל המנחה אשר תאפה בתנור לכהן המקריב אותה לו תהיה', ובמנחת הסלת הוא אומר 'וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו'? שהאפיה כשחולקין אותה אנשי בית אב כל שיגיע לו חלקו אפילו כזית פת הרי הוא ראוי לו שהרי אוכלו מיד,

5 בדרך זו ביאר גם הרלב"ג, בפירושו לויקרא ז', י.

6 כפי שגם סבור בעל מקדש דוד, סימן יד, ו, ובניגוד לשר"ת שאגת אריה סימן צ"ו, ומנחת חינוך, מצוה קל"ד.

4 ספרא, פרשת צו, פר' י', ח': "יכול לא יחלקו בקדשי קדשים אבל יחלקו בקדשים קלים? תלמוד לומר 'איש כאחיו' וסמך ליה 'אם על תודה' – כשם שאין חולקים בקדשי קדשים כך אין חולקים בקדשים קלים."

